

Թեան: «Գիրք Թղթոյի» մէջ՝ կը կարգանք Սմբատ Վրկան մարզպանին դուռն ժողովեալ եպիսկոպոսներէն խնդրած «ձեռնարկն», ուր ի միջի այլոց կը յիշուի նաեւ «Քրիստափոր» Սիւնեաց եպիսկոպոսի մ'անունը: «Չեռնարկ» ս գրութեան է «յեթնասուններորդ ամի Ապրուէդ Խոսրովու արքայից արքայի, յամենանի մարերի ի դուռնի ի Ս. Եկեղեցւոյ», ըստ այսմ յամի (590+17=) 607 Մարերի: Վամնապէս նոյն տարին Աբրահամու ձեռնագրութենէ ետքն արուած «ձեռնարկին» ստորագրութեան մէջ՝ — Նոյն մատենին մէջ ուրիշ տեղ մը՝ կը պատահիք Թղթի մը, որ կը գրուի առ Աղուանս «Սմբատհայեալ Հայոց կաթողիկոսի... ի Խալիթ Սիւնեաց եպիսկոպոսէ» եւն: Գրութիւնն թուական չի կրեր, բայց յամենայն գէպս 608—9ի մէջերն գրուած ըլլալու է, 607էն վերջն գոնէ 2 տարուան միջոց ընդունելու համար, վասն զի հոս ոչ միայն Քրիստափոր յաստեաց կը փոխուի, այլ եւ Ամատունեաց «Յոհաննէ» եպիսկոպոսն՝ յաղորդ անուններով զՄատթէոս ոմն:

Ստեփանոս Օրպէլեան Պետրոսէն մինչեւ Քրիստափոր կը դնէ 3 եպիսկոպոս տալով իւրաքանչիւրին

(6 Գաւիթ	609—	ըստ Աշխ.	605—)
5 Քրիստափորի	10 = 599—609	" "	595—605
4 Գրիգորի	15 = 584	" "	580
3 Վրթանիսի	23 = 562	" "	558
2 Գիւրգի	3 = 559	" "	556
1 Պետրոսի	10 = 549—558	" "	547—556

Ըստ այսմ ամենայն հաւանականութեամբ պէտք է դնել Պետրոսի մահը 558, եւ հարկաւորութիւն չունիք 558էն վեր կամ վար շարժելու: Այս թուին վրայ սեցած, եթէ ուղիղ է Օրպէլեանի առած 10 տարիներն, որուն վրայ բնաւ աւարակոյս չունիք, կը հանենք յաթոռ եպ.ութեան 549ին:

Այս հիման վրայ հաստատուած գիւրին է մեկնել թէ ինչու Ներսէս Բ. ի առ Ասորիս Ա եւ Բ Թղթերու մէջ Մերշապոյց քով չի յիշուիր նաեւ Պետրոս, մինչ Գ, Դ եւ Ե Թղթերու մէջ բացայայտ կը յիշուի Մերշապուհէն անբաժին 4 անգամ, երկու տեղ միայն եւ միայն Ներսէս, Մերշապուհ հ. ս. ս. Երեմ, իսկ միւս երկու տեղերն նուիրապետական դասակարգութեան համաձայն՝ 6 եւ 8 կարգին մէջ: Ըստ այսմ կար-

ծել կու տայ թէ Մերշապուհ եւ Պետրոս Ներսէս Բ. ի խորհրդակցանքն եւ գործակիցքն էին, եւ Ա եւ Բ Թղթերու մէջ, որոնք հաւանականորէն 548—9ին գրուած են, (Ասեմանի այս երկակողմանի թղթակցութեանց մասին յիշատակութիւն չընք) չյիշատակուելուն պատճառն զեռ եպիսկոպոսութեան աշտիճանին մէջ չգտնուելն էր:

Արդ ամիսներով Պետրոսի եպիսկոպոսութեան ժամանակն 549—558 տարեաց մէջ, ինդիր կը յառնէ, թէ ինչ ժողովներ էին անոնք, որոնց Ներկայ գտնուած է Պետրոս: Վերջ Սիւնեաց Պատմին Ներսէս Բ. էն եւ Մովսէս Բ. էն գումարուած ժողովներու կը մասնակցէր: Մեր Ներսէս Բ. ի կաթողիկոսութեան միջոցն 548—557 թուերու մէջ տեղադրելովն կը հետեւի ինքնին նախ այն ցայտմ ընկալեալ կարծեաց սխալն, որ կը վարդապետէր 524—533 Ներսիսի կաթողիկոսութիւնն եւ 524 կամ 527ին եւ կամ 531ին ի դուռն գումարուած ժողով մը: Նոյնպէս զՄովսէս Բ. 573—603 նստեցնելով յաթոռ հայրապետութեան, կը ցրի այն ըմբռնումն, իբր թէ 551ին գումարած է Մովսէս դուռնայ Գ ժողովն:

(Հարան-իւնի)

* Ն. Ա.

ԱՅԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ

ՈՐՈՐԵՍԻ ՄՈՅՆՈՒԹԻՐ ՀԱՅՈՍԵԲՆԻ ՄԱՍԻՆ

(Հարան-իւնի)

Հարբէ ապա եկա Նախիջեան եւ եւանջեքաղաքը նոյն խաղաղութեան պայմանով, ինչպէս եւ Գուրն, Դորա քաղաք եւ Վասպուրականի իշխանը՝ եւ խաղաղութիւն կապեց նորա հետ այն պայմանով, որ իւր ամբողջ երկրից եւ Հայ... եւ Աֆաբիստայ (Ք)՝ (գաւառներից) նորան տարեկան հարկ վճարէ:

Սյնտեղից Հարբէ եկա Սիսական, պատեալովմեա բնակիչների հետ, յաղթեց նոցա եւ

1 Հմմտ. Չամչեան, Պատմ. Հայոց, Բ. էջ 237, Արեւ Արեւել. Միտիթարեան Պատմ. Ժողովոց, Վաղարշապատ 1874, էջ 78. եւ յօտարաց Hefele, Werner, Brosset, Brück, Gelzer եւն:

2 Հմմտ. Չամչեան, անդ էջ 256: Միտիթարեան, անդ էջ 81, եւ այլք:

3 Նրաքացի մատենագիր «պատմիկ» բառը սովորաբար կը գործածեն նոյն իմաստով, որով մեր մատենագիր «տէր» կամ «իշխան» բառերը:

4 Անուններն ընթերցումը միանգամայն ազատազած է:

1 Էջ 149:
2 Անդ էջ 151:
3 Անդ էջ 196:

որիցք Վայոց (ձորին) և Լաշտանթիւն շնորհելով երկրի ամբողջականիչներին՝ նորան հարկ տալու հիման վերայ, նա ապա մեկնեցաւ Վերք:

Ինձ պատմել եւ Բարձրակ Ի. Աբգալլահ, Դուռնի բնակիչները ծերադպեց, թէ Լաբրի Ի. Մասլամայ իւրայիններով գնաց Վերք, Լաշտանթիւ ջատա-ալ-Վաշուճ տեղը, նոցա արձակեցին իրանց անասունները արածելու, իսկ նոցա ասն-ձերը մի տեղ ժողովեցին: Այն ժամանակ նոցա վերայ եկան բարբարոսներ եւ ստիպեցին նոցա խաղաղ չհետանալ արտառուելից, կուր բռնելով հետները, նոցա արտաքսեցին նոցա այնտեղից եւ թափեցին նոցանից ասնձերը, իսկ անասունները՝ որը կարողանան: Բայց մուսլիմները, յետ դառնալով առ երես փախուստից, կոտորեցին նոցա եւ հանեցին նոցանից այն, ինչ որ նոցա խլած էին, ուստի տեղի կոչուեցաւ Սախլու:

Գառնում են, որ Լաբրիի մօտ եկաւ Վրաց իշխանի եւ բնակիչների կողմից հրեշտակ, բերելով իրանց նոցա պաշտամարտութեան գիրք եւ խղիւղելով նորանից՝ պարզեւեւ նոցա խաղաղութեան եւ հովանաւորութեան թուղթ: Լաբրի գրեց նոցա հետեւեւեւն.

«Շեր Նուբայ (Նիկողայոս) հրեշտակը եկաւ ինձ եւ ինձ հետ եղող հաւատապետների մօտ եւ յայտնեց ձեր կողմից, թէ մեզ ստեղծել եւ Աստուած իբրեւ մի ազնիւ եւ գերազանց ազգ. ահա այսպէս եւ կամեցել Աստուած եւ թող ձեռնադէպ փառաւորի նա, թող նորա օրհնութիւնն լինի Մահմեդի՝ նորա մարգարէի՝ վերայ, որին նա ընտրել եւ իւր արարածների մէջ, եւ խաղաղութիւն նորա հետ Դուռն առում էք, որ ձեզ հաճեւի եւ մեր խաղաղութիւնն. եւ գնահատեց ձեր ընձան իբրեւ ձեր զիւհասարկի մասն, եւ գրեցի ձեզ հովանաւորութեան թուղթ, որի մէջ գրած մի պայման. եթէ ընդունեք այդ պայմանն եւ մնաք նորան հաւատարիմ՝ լաւ, ապա թէ ոչ՝ մուսլիմները պատերազմ կը յայտարարեն յանդէմ Աստուծոյ եւ նորա մարգարէի, եւ թող խաղաղութիւն լինի նոցա հետ, որոնք ճշմարտութեան ճանապարհով են գնում»:

Սրանից յետոյ Լաբրի իջաւ Տփղիս եւ գրեց խաղաղութեան թուղթ նորա բնակիչներին՝

«Եանուն ամենագութիւն եւ ամենաողորմած Աստուծոյ. այս եւ Լաբրի Ի. Մասլամայի թուղթը առ Տփղիսի Մանգլիս (գաւառ)» 2 Զուրղան-ալ-Քիրմիզ 3 (երկրի), բնակիչները՝ նոցա կնանքի, առեւտրի, վաճառքի, պաշտամունքի եւ կրօնի ապահա-

1 Նոյն ասանդով եւ, որին կը յնչ մեր հեղինակը հասածանս սկզբում:

2 سلسله — Մանգլիսի փոք (կեզի խորեկ). այժմ էլ Մանգլիս գիւղը (Տփղիսից հարաւ-արեւելք) հռչակւած եւ իւր պաշտառ ծառերով:

3 Brosset, հիշեցնելով մի «արեւելագետի հեղինակութեան վերայ, կը կարգայ Զուրղան-ալ-Օրեւալ եւ կը համամտեւ անուան հնոց 'Αρροζίλη — Արձափ ամրոց ան. Վ. 50) (Bulletin scientifique de St. Petersburg 1839. V. 50): Միջ անպակ թիւսը սակայն, թէ այդ ձեռագրի եւ օգտուել արագապէս թարգմանիլը, որ ընթերցողում կառ-կած կը յարգանքս:

վտեթեան վերաբերմամբ, (շնորհած նոցա) այն պայմանով, որ նոցա ճանաչեն իրանց հպատակի՝ եւ առն ասուն տարեկան մի գինոր՝ զիւհասարկ լճարի: Դուռն իրաւունք չունիք՝ զիւհասարկը թէթեալացնելու համար՝ մի լաւնի տնի միմեանց կցել: Եւ մենք չունինք իրաւունք նոցա բաժանել՝ աւելի մեծ զիւհասարկ ստանալու համար: Դուռն մեզ էջ ներկերու ձեր մտերմութիւնն եւ յոյժը Աստուծոյ եւ նորա մարգարէի թշնամիների դէմ, լաւնի դուռն կարող էք: Դուռն պարտաւոր էք հիւրընկալել զիւրեք կարեկ ունեցող մուսլիմներ, հիւրասիրելով նորան այն կերակրից, որ մեզանում լքիստանեալք եւ հրեաներ օրինաւոր կը համարեն: Իսկ եթէ ուղղափառներէց մէկը ստիպուած լինի ներսագրծի մօտ, բացի այն դեպքից, եթէ ձեզ հնարաւոր չլինի նոցա մօտ հասանել, եթէ գուռ (մեր կրօնին) դառնայք եւ աղօթք անէք՝ դուռն մեր եղբայրների էք կրօնի մէջ, ապա թէ ոչ՝ ձեր վերայ էլ ճանաչալով զիւհասարկ, եւ եթէ մուսլիմներին որ եւ է գործ ստիպելու լինի ձեզանից հետեւալ եւ ձեր թշնամիք ձեզ տեղեն, այս դեպքում մուսլիմները պատառաւորու չլին, եւ այս պայմանն չէ հակառակ մեր գաղաղութեանն: Ահաւասիկ ձեր պարտաւորութիւնները, (որոց) վրայ եւ Աստուած եւ նորա հրեշտակները եւ բաւական եւ Աստուած իբրեւ վրայ»:

Սրա պատճենն գրեց Տփղիսի բնակիչներին ջարբահ Ի. Աբգալլահ ալ Լաբրիմ:

«Եանուն ամենագութիւն եւ ամենաողորմած Աստուծոյ. այս եւ ջարբահ Ի. Աբգալլահի թուղթը առ Տփղիսի, Մանգլիս գաւառի, Զուրղանահասարկ բնակիչներ, թէ նոցա ինձ բերեցին Լաբրի Ի. Մասլամայի ապահովութեան թուղթը, նոցա շնորհած այն պայմանով, որ նոցա ընդունեն չնչին զիւհասարկ տալ, եւ թէ նա նոցա հետ խաղաղութիւն կապեց նոցա հողերի, հաղաղի թփերի եւ ջրաղացների, որոնք առաջ եւ սաքնա կը կռնին, Մանգլիս գաւառում, եւս Ողդալիս՝ գաւառի,

على اقرار بالصفار والحزبة

է Զարբահ թիւթի հիման վրայ Զարբահ խիւս Զարբահ խիւս Զարբահ խիւս

3 Պարտաւոր Մանգլիսի առաջ եւ մի վերջ նորա-նից յետ՝ չունին իրանց սեպական ասուելը, այլ կը գործածեն բիւրեղական եւ Պարտի գրամներ՝ dirham (սփ) = մօտ. 12 ֆրանկ եւ dirhem (δραχμή) = մօտ. 80 սանտիմ:

4 Վերջին պայմանն ամբողջ գաղաղութեան ջրառ-թիւնն կը խախտէ:

5 Պէտք եւ զարմանալ արարացի զորավարի հմուտ-թեանն, որով նա նախապէս ապահովում է մահմեդական գաղթականներին կրօնը եւ կեանքը հետեւոր երկրում. մինչդեռ Դուռնի բնակիչներէց նա պահանջում եւ զիւհասարկ եւ տուրք ի նշան լինում հպատակութեան, իւր իշխանութիւնն ծայրագոյն հրեւրում ապահովելու համար նա բարձր կը գնահատէ՝ գրաւել լեւանարնակ ժողովրդի «մտերմութիւնն եւ յոյժը իւրայն թշնամիների դէմ, բաւականաւաղ միայն չնչին զիւհասարկ»:

6 Տէրիմ. Const. Porphyre de Cerim, 887: Κοκοβίς. Զատիւնի էլ այս աղբարհաբարման մանրամասնութիւնն, Վրաց սահմաններից միանգամայն գուռ լինելով:

Նոյրը պատմում է, որ Սաման Ի. Ռաբիայ Աբրահիմ,¹¹ Օսմանի Հրամանին Տամանան, գնաց Աղլաներ և Նումանց ֆայապարան քաղաքը խաղաղությամբ, բնակիչներին արհեստ, գոյքը և պատերը ինայելու պայմանով, իսկ Նոբա պարտադրության գլխահարկ և տուրք վճարել։ Ապա Սաման եկավ Պարտան և բանակեցան Ջուրլարի¹² գետի ափին, որ քաղաքից սպառն ժողովը հեռու էր. փակելով բնակիչներին դռների յետևը, նա մեծ քանի ժողով ընծիացնում գրուտը քաղաքում և նոյն տարեմասի իմ տապալտակ սպեռեց մեծ տակալ գիւղերը։ Արդհետեւ հունձները հասած

Ինչ ասումը են Պարտուի բնակիչներին շատերը, թե Համբարձ անունով հին քաղաք կար, որ նւաճեց Սյաման Ի. Ստրիպի Աբաշ-ի, մարդ ու զարկերով նորա վերայ: Այժուհետև քաղաքը մնաց չեն գտնութեան մէջ, մինչև որ Սեւեռեան աւերեցին. այս այն զոյն էր, որ (այստեղ) եղև, երբ Եղիգ Ուսայր հեռացաւ Հայաստանից. այն ժամանակ բնակիչներին դուրժիւնը ծանրացաւ եւ աւելացաւ նոցա ստուապիւրը: Կորսեցին յետոյ կառավարեց Համբարձում 240 թ. Բուզայ, Այմուստաիմ Բիլլեհ ի արականը ստուրը, որ հոյակաւում որ հաղորդացաւ Հայաստանին, Արարատականին եւ Հիւնաստին. նա բնակեցրեց Համբարձում թափանիքի երկրից ցալմուսկաններ, որոնք ցանկութեան ունեւորելով ընդունեց իսլամ՝ նորա հոյակաւումը: Թիւնն էին պտուրմ. նա տեղափոխեց այստեղ Պարտուից փամաականներ եւ անւանեց քաղաքը Գաւաթանիլիլի:

Մալման, հասնելով Արաքս եւ Կուր գետերի խառնուրդը, իւր յետեւը թողեց Բարս-

349: Kukhoth.

13 Ընթերցողի աղաւ աղած է. պէտք է լինի արտոր
 արտ (գէրմէր):

[illegible]

شکورہ

քիչ. (887): *Արեան տօն Տըրթուօն (իմա Տըթօսւն)*
տօն լըրօմէան Մաժնա քաժժա. Իտաքի Սեւօրդիք Իււ-
նաւք զեւ, արիւնիք Իւ աւաւաւիքի կ'անանէ:
 Դ Ղարաբաղի արեւելեան սահմանադիտում, այժմեան
 Դիւնաւս գիւղի մօտ:

դէջ¹, անոցա Կորեք եւ նւաճեց Կապադակ. նորա հետ խաղաղութիւն կապեցին հարկ տալու պայմանով Էսպիանի եւ Կամիարսունի տե-
րերը, խաղաղութ ժողովուրդը, Էսպիանի եւ առհա-
սարակ Ջաբալի² միւս իշխանները, նմանապէս
Մաքրատի, Էսպիանի եւ Ալբա³ քաղաքի ժողո-
վուրդը, Ապա բնակիչք փակեցին նորա յետեւեց
դռները, նորան պատահեցաւ խաղաղութիւն հեծե-
լազորով, որ անցած էր Բալանշար⁴ գետը, եւ Սա-
ման սպանեցաւ 4000 մուսլիմներին հետ. նոցա պա-
տերապանական կոչը սովորաբար լսելի էր ճակատա-
մարտի դաշտում⁵, Սալման ի. Ռարիյա առաջինն
էր, որ դատաւոր նշանակեալ Կուֆայում (Բաղ-
դատում) եւ մնաց այստեղ 40 որ առանց դատ ու-
նենայու՝ պատմողը աւանդել է ինձ Օմար ի. խաա-
տարի ստեղծով: Սալմանի եւ Կուսայբայ ի. Մուսլիմի
մասին ասել է իրն Ջուաման Ալբալի⁶:

Մենք երկու գերեզման ունինք, մէկը Բալանշարում,
Միւսը Չիխանաւում. ի՞նչ գերեզմաններ...
Որ Չիխանաւումն է՝ (հերոսի) յաղթութիւններով
է ծածկւած,

Իսկ այս՝ Թաննը անճեւը կ'ողողէ:

Սալմանի հետ էր Բալանշարում քաղաք ի.
Կար Ալանաարի, որ բերեց նորա մահաւ թոթը Օս-
մանին: Երբ Լաբիբ նաճեց Լայաւաւի մի մասը,
նա քրեց դուր մասին Օսման ի. Օթմանին, եւ
նորա գիրը հասաւ նորան. տեղեկացնելով նորան
Սալմանի մահաւ մասին, նա կարծում էր, թէ
Օսման նորան նշանակելու եւ կառավարիչ ամրողը
Լայաւաւի վերայ. բայց ապա տեսաւ, որ նա նո-
րան կարգում է Ասորիքի եւ Միջագետքի սահմա-
նապետում զինում, ի նկատի ունենալով նորա ըն-
դունակութիւնն այսօրինակ յանձնարարութիւն-
ներում, որ նա նորան սովորաբար տալի էր: Իսկ
Լայաւաւի սահմանապետում կառավարիչ նշա-
նակեց Լուզայֆայ ի. Ծաման Ալբաբին, Լաբիբ
մեկնեցաւ Պարսաւ. եւ ուղարկեց իւր օգնակիցները
(հարկահաւանները) այս քաղաքի եւ Կարինի մէջ
եղած դաւաճները, որպէս եւ խաղաղ ապա
նորան հասաւ Օսմանի թուղթը, որով նա հրա-
մայում էր նորան հեռանալ այնտեղից եւ փո-
խանորդ նշանակել Սալա ի. Ջուֆար Ալբաբին,
որ նորա հետ էր. Լաբիբ կատարեց հրամանը եւ
վերադարձաւ Ասորիք, ապապատիկ սիրելով Յուճան
Չոքերի վերայ, եւ բնակեցաւ Հիմաւում⁷ այստեղից
Մուսլիմի փոխարեցի նորան Դամասկոս, որտեղ նա
վախճանեցաւ 42 թ. 35 ամաց: Մուսլիմն ուղար-

կած էր նորան Ջուլ⁸ Օսմանին օգնութեան, երբ սա
պաշարւած էր, բայց՝ գալով Վազիկիւրայ⁹ նորան
հասաւ Օսմանի ազանման թոթը, սուտի յետ դարձաւ:

Օսման կառավարիչ նշանակեց Ասորպատա-
կանի եւ Լայաւաւի վերայ Մուզիբայ ի. Զաբային,
բայց ապա հեռացրեց նորան եւ կարգեց (նորա փո-
խարէն) Լայաւաւի վերայ Բաւա՝ Բաթրայ ի.
Ռամայա ի. արք Սալա Ազգափին¹⁰, իսկ ըստ այլով՝
Ամր ի. Մուաւիայ ի. Մուսաֆիկ Օբայլին¹¹. անմեջ
պատմում են, որ ալ Մուզիբայից յետոյ կառա-
վարեց Լայաւաւի վերայ Կիւար ճեղի մէջ 15
տարի, ապա Օբայլի, որպէս Աշայ ի. Բայս՝ Ալէ ի.
Արի Յուլիբի ժամանակ Լայաւաւի եւ Ասորպա-
տականի վերայ. ապա Աբգալաւս Բ. Լաւաիմ Բ.
Նուման ի. Ամր Ալբալի¹² Մուաւիայի ժամանակ (666
— 679) եւ այստեղ էլ վախճանեցաւ, որին յաջորդեց
նորա երաջուրը Աբգուլ Ալիզ ի. Լաւաիմ ի. Նուման,
որ նորագոյն եւ ամբարեց Դուրի քաղաքը, ընդար-
ձակեց նորա տաճարը (մաշիկը), շինեց Նախի-
ջեւան, վերականգնեց Պարսաւ քաղաքը, որ ըստ
աւանդութեան բնաւ քաղաքացած էր, եւ նորա
շուրջը ջրանցք անցկացրեց. նորագոյն եւս Փայտա-
կարան, որ աւերած դրութեան մէջ էր: Իսկ այլը
պատմում են, որ այս քաղաքը նորագոյն Մուհամ-
մադ ի. Մըշլաւի Աբգուլալիք ի. Մըշլաւի օրե-
րով, իսկ ըստ ալ Վակիդի Աբգուլալիք շինեց
Պարսաւ Լաւաիմ ի. Նուման ի. Աբգալիքի կամ
որդու շնորհիւ: Այս Աբգուլալիքը նշանակեց Օս-
ման ի. Վալիք ի. Օբայլ ի. արք Մուսայի¹³ ին կա-
ռավարիչ Լայաւաւի վերայ:

Ի. Աբգուլալիքի խաղաղութեան ժամանակ
Լայաւաւ աղաւառներին եւ նոցա ծառաներ վտարան-
ջեցան եւ բնակիչք ապաստարեցան. իսկ երբ
կառավարեց Մուհամմադ ի. Մըշլաւի (իւր եղբոր՝
Աբգուլ Մուլիքի ժամանակ), նա պատերազմեցաւ
նոցա հետ, յաղթեց նոցա, գրեց եւ տիրեց եր-
կրին: Մուսայիքներին նա խոտապաւ վճարել՝ ի
նշան յարգանաց՝ աւելի մեծ առճիկ, քան սովորա-
բար կը ստանային զինուորները, սուտի նոցա ժողո-
վեցան միտեղ խալիֆ դաւաւաի եկեղեցիներում.
Մուհամմադ փակել աւեց նոցա վերայ դռները,
պահպանեց զրեց եւ ահ տարածեց վերաները:
Այս պատերազմի ժամանակ գրեցաւ Եզիդ ի.
Ռասայի մայրը, Սիսականի պատրիկի դուստրը:

Մուշլիման ի. Աբգալաւս (715 — 717) կառա-
վարեցրեց Լայաւաւի վերայ Ալի ի. Ալի Բ. Ամիր
Ալիլիդին¹⁴. այս Ալի ի. Ամիրնոցանից էր, որոնք բնա-
կեցան Ռակիայ¹⁵ քաղաքում, հաշտութեան կնիք:

¹ Jakut կը զնէ Ասորպատականի հիւսիսային սահ-
մանապետում. նորա եւ Պարսաւի մէջ 14 մղն է:

² 885 «Հանդես» էջ 125:

³ Ալաբերի երկիր, Կուֆան սովորական անունն է.

յաւանի եւս القى جال — Կապիզ:

⁴ Գերեզման:

⁵ Առաւառ քաղաք Հոնոց (Կեցե իսրեւն.). հմտա-
եւս Մ. Պաշտակատաւայի Բ. ի. ի. ի. Ibn Xordaadeh: Խա-
ղաքը քաղաքներն են՝ Խամիզ, Բալանշար եւ Արա-
դայ (124):

⁶ Emessa Ասորիքում:

⁷ Մեզիբայի չլիպայքում:

⁸ Մեզիբայի 5 մղն հեռու դեպի հիւսիս:

⁹ Աբգալաւս ի. Ջուֆարի թեմն անելով Խալիֆու-
թեան շարունակ 13 տարի (880—892) փնէւ իւր մահը
վտանգաւոր ապաստան հանդիպեցաւ Օմայադներին իշխա-
նութեան դէմ, դրաւած ունենալով Մեկկան, արտեղ նա
Եզիդ Ն. մահեց յետ (883) նպէ իսկ ամբարպետ անապետու:
Խալիֆու թեմն ներքին խաղաղութիւնները հարաւ. յարմար
առիթ պէտք է տային Լայաւիքի՝ փոքրէ թօթափել օտա-
ւի լուծել:

¹⁰ Հոնոց Kallinikum, յայտնի առնարկան քաղաք
հիւսիսային Միջագետքում Եփրատ գետի վերայ:

լով Ալի Ի. Աբի Տալիբի հետ՝ Ապա նա նշանակեց Օմար Ի. Աբդուլ Ազիզին, փայտափայտի նահապետի տիրոջը, իսկ այլը առանձնում են, որ Օմարի օգնականն էր (վերլիչեալ) Համադ Ի. Նուժան, բայց այս տեղեկությունն հաստատ չէ։

Եղեղ Ի. Աբդուլմալիկը (720—724) կառավարեց կարգեց Միջագետքը։ Սաֆարիդները, որին յետոյ հեռացրեց եւ նորա տեղը գրեց Զարիզ Ի. Աբ Ալիյի։ սա յարձակեցաւ Լակիւնքի վերայ եւ առաւ Համադան՝ գաւառը։

Ապա Հայաստանում կառավարեց Զարրահ Ի. Աբդալլահ Ալ Տակաֆի, Մազհէլ ցեղից, որ նստաւ Պարսաւում։ Նա տեղեկացրեց ամիրայետին, որ այստեղ չափի եւ կշիռքի տարբերութիւն կայ եւ հաստատեց հաստարութիւն եւ ծառութիւն, շինեց տալով Զարրահի կողմէ չափը, որով մինչեւ օրս Պարսաւի բնակիչք առեւտուր կ'անեն։ Անցնելով Կուր գետը, Զարրահ հաղթեցաւ, կարեց Սամաւի գետը, մտաւ խաղաղերի երկրը եւ կատարեց նոցանից մեծ բաղձութիւն. գորանից յետոյ պատերազմեցաւ Համադին երկրի բնակիչների հետ եւ խաղաղութիւն կապեց նոցա հետ այն պայմանով, որ նա նոցա փոխարէ խաղաղ գաւառը, տալով նոցա (բնակելու համար) նորա քաղաքների երկուսը։ Ապա յարձակեցաւ Ղառուփների վերայ, գերեց նոցանից ոմանց, վերադարձաւ եւ ձիաց Եւրեղում, իսկ նորա զորքը ձմեռեց Պարսաւում եւ փայտափայտում։ Երբ խաղաղը, անցնելով Արաքսը, մտան երկրի խորքերը, եւ ձակաւեց նոցա հետ Արաքսի։

1 Օմանի խաղիողւմից յետոյ (656) Ալիի՝ կրկեւ Մահմադի յարձրի՝ իւր թիկնաւորութեամբ պատճառ եղաւ որինահէն պատերազմի, որ ընդ միշտ երկու հակառակ բանակների բաժանեց իւրեմական աշխարհը։

2 Եւսթի, այսմ Աբդի լաւ Արաքսառականում, որ Արմից ծովը կը թափի։

3 Istaxri Համադան (إسخر) վիճակը կը գնե Կասպից ծովի ափին, Եւրասիոյ քաղաքից անմիջապէս հիւսիս։ Սորանից վերեւ տարբերում են Գրիլանի եւ Զիրվանի գաղաղիք մինչեւ Բակոյի, Գիրունի, Լէկիւնքի սահմանները եւ երկու գետերի խառնուրդը։ Ապա հիւսիսում են Լիւրանի բնակիչք, որոնք ըստ ամուր բերդ ունին։

4 Որ վերեւում յիշան է։

5 الجوف Կովիսի ընծային գետերից մէկն է, որ Գերեզնից հարաւ Կասպից ծովը կը թափի։

6 Masudi II, 40: غمق Jakut: «Գաբէլ-արաբ. նաւահանգիստ եւ այս (Կասպից) ծովի վերայ, որտեղ կը փռչոյն խաղաղը, Սարիքը, Սինդալը (Սամանդարը ?), խաղաղը, Կուրը, Բաբը, Զաբը, Զարրահը եւ Սաֆիք (سافى), վերիններս Բաբ-ել-արաւից հիւսիս կը բնակին, Kamuss: Ալան՝ ցեղի եւ տերութեան անուն է... զա այն երկրն է, որ այսմ Գաղատան կը կուլի եւ որի մայրաքաղաքն է Կոմաւի։ Այժման Այթով գիւղը՝ Գերեզնից հիւսիս թերեւս արաքսի մասնաւորների առանձն ցեղի անունն իւր մէջ կը յիշատակէ։

7 Իսթաքի մեր մասնաւորների վարդանակերան է։ Istaxri: «Գաբէլ կ'անցնի վարդանի գետերի առէկից... փայտափայտից մինչեւ վարդան 7 փարսան է, Ըստ Edrisy (II, 323) այդ ասարանութիւնը հաւասար է 12 փարս

դաշտավայրում. սորա հեռացած դէպի Արտաշի. Զարրահ կուտեց նոցա հետ 4 փարսաղ Հայաստանին կից տարածութեան վերայ շարունակ 3 օր եւ նա հաստակեցաւ այս նակտամարտում իւրայիններով, ուստի գետը Զարրահ կոչեցաւ, որպէս եւ կամուրջը, որ նորա վերայ էր։

(Ըրաւանիւնի)

Բ. ԽԱՆԱԹԵԱՆՑ

ԲԱՆԱՍՑԵՂԾԱԿԱՆ

ՈՒՂԵՐԶ

ԳԵՐ. Հ. ԵՂԻՇԷ Ժ. ՎՐԻ. ԳԱՅԹԱՆԵԱՆՑ

ՅՈՐԴԱՆԵԱՆ ՀԱՆԴԵՍԻՆ ԱՌԹԻՒ

Վառ Մայիսի առաւօտուս զուրթարար Մեր արտերը կը թրթորան զեղք քնորս, Երբ վարդերու, շահարաններու փթթումին ներկայ կ'ըլլայնք ծաղկման ինկոտ հոգին։

Բնութիւնը կեանքը կ'երգէ ներդաշնակ, Կը նուագէ առջին կնիւնը Զեղ դաշնակ, Տիքով աշուն, հոգով գարուն կը թուրէք, Ո՛չ մահ, այլ կեանք կ'ուզէք տնտնէլ համարնք։

Ոսկի ունիք, դէպ դէպ զըքմը յօրինած, Տարեկանու առէկնաւորն իրը հիւսուած. Պարտիզական չէք զըքի, հապա թուսաբան, Գեղեցիկը, ազնոյ Զեղի ունին բան։

Կեանք տուած էք զեղնած թուղթին, թե՛լ տալին, Դուք որ սեղեք մշտ օգտակարն ու բարին, Ե՛նք, ենք սրտեղակ Զեղ տքունմին եւ շանքին, Փռչոյլ ծոցէն զուրս կը հանէք զանձ անգին։

Անս ինչո՞ւ խնդով թրմուած մեր հոգին, Ինչո՞ւ յորգենք ըզգացումներ իր չիւսուած. Անք ցոյցը սնունձն են մէկ կէտի, Ուր ծածանշէլ ալեհեր զուլեւ հնագէտի։

Գերապատիւ ծերունազարդ Յորդիւսը, Եաղթանակիւր շուրջը խմբուած այս որեւոր՝ Համակ լուծան յարախոսեց յաղթանակով Բեղուն զըքիդ Լ՝ անուանը կանգնին ճատազով։

Սրտեր լեցուն կը քարայինն եռանդոտ, Բանի լսն փառքից բարեօրն թունդ որոտ. Հինքը նորք խաղաղով սքողէլ հալաասար, Մեր շուրթերէն կը թոցունսնք մաղթանք յար։

Կեցցէլ յաւէտ. Ազն կամովին Զեղ յե՛ւ, Ո՛վ փառքի մէջ պանծալի հայր Եղիշէ։

ՅՈՐԱՍՐ Վ.

տալի (— 31 մլնդի)։ Ibn Xordadbeh վարդան քաղաքը կ'անունէ Արաքսականի ծայրագոյն սահման (119, 227), Պարտաւից 8 յայտարարում հեռու (122)։ (1 ֆարսաւս — 3 արաքական մլնս — 5/6 վարսաւ)։

